Приложение 1
к АООП НОО с НОДА

Ненан (нохчийн) меттан
сица кхиарехь т1аьхьадисна берашна
лерина йолу дешаран хьукматийн белхан программа
НОДА (вариант 6.2) лерина 1-4 классашна, 5 шаран

Хоттийнарг: Йуьхьанцарчу школан хьехархой

Соьлжа-ГIала
2023г

1. Довзийтаран кехат

Дешаран предметан «Нохчийн мотт» 1-4-чу классашна лерина йолу белхан программа х1оттийна хIокху документин бух тIехь:

- Федерального Закона от 29.12.2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;

- Приказ Министерства образования и науки РФ от 19 декабря 2014 г. № 1598 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования обучающихся с ограниченными возможностями здоровья»;

- Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 21 сентября 2022 г. № 858 «Об утверждении федерального перечня учебников, допущенных к использованию при реализации имеющих государственную аккредитацию образовательных программ начального общего, основного общего, среднего общего образования организациями, осуществляющими образовательную деятельность и установления предельного срока использования исключенных учебников»;

- АООП НОО обучающихся с НОДА ГБОУ «С(к)ОШИ для детей с ЗПР»;

- Положение о разработке рабочих программ учебных предметов, коррекционных курсов, утвержденное приказом директора от 30.05.2023 года № 47-од;

Йуьхьанцара йукъарадешаран школа - мехала, керла, жоьпаллин мур бу беран дахарехь: х1окху школехь д1адолало диллина долу дешар, кхузахь шорло цуьнан гонахарчу дахарца йолу йукъаметтигаш, хийцало йукъараллин дарж а, ша -шен вовзийта оьшуш хилар а совдолу. Т1аьхьа хиндолчу дерриге а дешаран бух кхуллу йуьхьанцарчу школашкахь. Йуьхьанцарчу школехь нохчийн матто, кхечу предметаша санна, меттан 1илманан декъехь шен маь1ница а йоккха меттиг д1алоцу. Цуьнан дешарца а, кхетамца кхиорехь а доккха маь1на ду.

Маттах лаьцна хааарш, барта а, йозанан а къамелан хаамаш караберзорца дешархойн таро хуьлу кхийолу дешаран предметаш а кхиамца 1амо, цуьнца цхьаьна гонахарчу дахарх дозуш долу шайн хаарш шордан.

«Школана хьалха лаьтта декхарш кхочушдарехь 1аламат доккха маь1на ду ненан меттан, х1унда аьлча школо болх оцу маттахь д1аболорца караерзайо беро дахарехь гулйина а ненан маттахь билгалйолуш йолу а хьекъалан хазна. Оцу кийчачу буха т1ехь школо д1ах1оттабо ша кхид1а а бен болу болх, аьлча а дуьненах лаьцна болу берийн кхетам алсам а боккху, уьш г1иллакх-оьздангалла йолуш кхиорехь а царна дешар 1аморехь а дерриге а декхарш кхочуш а до.

Вайн школашкара дешархой йукъараллин пайдечу къинхьегамна а, нохчийн къоман беркате т1аьхье хинйолчу кепара а кечбаран декхарца цхьаьна царна нохчийн меттан хаамаш балар доккха маь1на долуш ду.

Йуьхьанцарчу муьрехь ненан мотт хьехаран коьрта декхар ду къамелан г1уллакхан цхьадолу тайпанаш 1амор (кьамелеладог1аррий, цунах кхетаррий; вистхила 1аморрий; дешаррий, йозий). Цул сов, оцу муьрехь ондда бух кхолла беза ненан маттахь вовшашца т1екаре хила хаарна, иза берашна хьехаран а, кхетош-кхиоран а коьрта г1ирс хилар хаийтарна.

Цуьнца цхьаьна кхийолчу дешаран предметийн санна, ненан матто йуьхьанцарчу муьрехь кхочушдан деза цхьадолу мехала йукъара г1уллакхаш а:

-дешархойн 1аламах а, йукъараллих а долу хааршший, 1илманан йуьхьанцара кхетаммий кхиор;

-логически а, васт х1отторан а ойла кхиор;

-къинхьегаме а, цуьнца цхьаьна дешаре а болу лаам кхиор;

-лакхарчу классашкахь кхиамца деша бераш кечдар;

-гонахарчу дахарца йолу йукъаметтиг а, нахе йолу нийса дог-ойла а кхетош-кхиор.

Йуьхьанцарчу школехь нохчийн мотт 1аморан 1алашонаш

Программин бухе ехкина х1ара принципаш:

-уьйран принцип, къамел кхиоран декъехь дешархой т1екаре хила 1амор шегара лоьхуш йолу;

-кхетамаллин принцип, мотт 1аморца доьзнарг кхетам болуш 1амор лоьхуш йолу.

Программо маттаца дозург практически карадерзо дезарг къастийна ца 1аш, меттан хиламаш, цара маттехь д1алоцучу меттиге хьаьжжина, хьалха-т1аьхьа уьш караберзор а тидаме эцна.

Нохчийн мотт 1аморехь дешархойн дешнийн барам совбаккхар а ду мехала. Жигара шех олуш болу дешнийн барам х1ора классехь билгалбеш тидаме эцнарг х1ара ду: оцу барамехь дешнаш берийн лексикехь хилахь, цара таро лур йу царна х1ора денна йоза - дешар 1аморан декъехь т1екаре хила. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лексикийн барам 3000 гергга дош хила деза, царах 600 дош карадерзадо цара 1-чу классехь, 700-шолг1ачу классехь, 800-3-чу классехь, 850-4-чу классехь. Хьехархочо шен лаамехь церан барам совбоккхуш х1ора классехь йукъадало тарло кхин а 50-70 дош.

И дешнаш жигара карадерзор д1ахьо церан лексически цхьа маь1наш хилар а довзуьйтуш, омонимаш, синонимаш, антонимаш йовзийтарца, дешхьалхенийн, суффиксийн г1оьнца цхьана орамах керла дешнаш кхолларца.

Дешархошна бовзуьйту дешан фонетически, морфологически х1оттам, цара 1амадо коьрта къамелан дакъош а, церан грамматически категореш а, предложенехь оцу къамелан дакъоша кхочушден синтаксически г1уллакх а. Лексически а, грамматически декъехь дешнаш карадерзор деа шарахь д1ахьо.

Грамматически а, орфографически, а материал программи йукъа йалийна х1ора т1ейог1учу классехь т1етт1а шоръйаран, к1аргъйаран, чолхейаккхаран хьесапехь.

Программехь коьрта меттиг д1алоцу т1екаре хила 1аморан карадерзораш, шардарш кхиоран балхо. Барта къамел кхиор хила деза дешархойн коьртачу тидамехь уьш еша а, йаздан а 1емачу хенахь а, грамматикех болу хаамаш царна бовзуьйтуш а, йозаелла тексташ х1иттош а, упражненеш кхочушъеш а.

Х1ора урокехь берийн дистхилар алссам хила деза: хаттарш деш, царна жоьпаш луш, шайх лаьцна дуьйцуш, вовшашца къамел деш, хьехархочуьнца йукъаметтиг лелош, ешначун чулацам йухасхьабуьйцуш.

Дешан маь1ни т1ехь а, аларна, нийсайаздарна а т1ехь бен болх биллина беш хилар мехала ду. Билгалйинчу темина, суьртах, бинчу тидамех, кинох

лаьцна шайна еллачу кепаца а, шаьш а дийцаран, хаттаран, айдаран, т1едожоран предложенеш, тексташ, диалогаш х1итто 1амо деза бераш.

Йуьхьанцарчу школехь нохчийн мотт 1аморан 1алашонаш:

-т1екаре хила дезаран, йоза-дешар кхид1а а 1амо дезаран 1алашонца нохчийн мотт караберзор;

-къамелдаран хьуьнарш кхиор, нохчийн маттахь вовшашца т1екаре лело хаар;

-нохчийн меттан лексикех, фонетикех, грамматикех болу т1еххулара хаамаш караберзор;

-ладог1а, вистхила, шен маттахь еша, йаздан хаар карадерзор;

-Нохчийн Республикин пачхьалкхан нохчийн матте шовкъ кхоллар, шен къоман культурин дакъа иза хиларе терра.

***Дешаран предметан чулацаман механиллин аг1онаш*:**

Йуьхьанцара школа чекхъйаьккхинчу дешархойн программа караерзийча хила деза жам1аш:

-дешархой синъоьздангаллин механлаш евзаш, къоман г1иллакх-оьздангаллин баххаш т1ехь кхиъна хилар;

-доьзалан дахар девзаш хилар;

-къоман культура а, бусулба дин а девзаш хилар;

-Росси пачхьалкхан гражданин ша вуйла хууш хилар;

-синъоьздангаллин механлаш кхиор дешархойн коьртачу г1уллакхашна т1е дахар: урокийн, урокел арахьарчу а, йукъараллин пайдечу а.

Йуьханцарчу ишколан белхан программи тIехь Нохчийн мотт хьеха билгалдина 438 сахьт:

1-чу классехь 66 сахьт, кIирнах 2 сахьт (33 белхан кIира);

1-чу т1аьхьакхиоран классехь 66 сахьт, кIирнах 2 сахьт (33 белхан кIира) кIирнах 2 сахьт (33 белхан кIира);

2-чу классехь 102 сахьт, кIирнах 3 сахьт (34 белхан кIира);

3-чу классехь 102 сахьт, кIирнах 3 сахьт (34 белхан кIира);

4-чу классехь 68 сахьт, кIирнах 2 сахьт (34 белхан кIира);

2. Дешаран предметехула болу йуьхьанцарчу йукъарадешаран чулацам

Хьалхара классехьдешаран нохчийн меттан предметан чулацам

Программехь «Нохчийн мотт» предметан чулацам билгалбина дешаран декъан т1ег1анашка хьаьжжина.

<u>1-чу классехь</u>: абатал хьалхара мур, йоза-дешар 1амор, абатал т1аьхьара мур.

Хьалхарчу классехь йоза-дешар 1аморан кхо мур бу: абатал хьалхара йа кечамбаран муррий, деша а, йаздан а 1амош болу абатан муррий, 1амийнарг т1еч1аг1деш болу абатал т1аьхьара муррий.

Абатал хьалхарчу муьрехь бераш 1амадо предложенеш дешнашкий, дешнаш дешдакъошкий, дешдакъош аьзнашкий декъа.

Абатан оццу муьрехь д1ахьо дешархой къамеле ладог1а 1амор лакхадоккхуш бен болх.

1-чу т1аьхькхиоран классехь йоза-дешар 1аморан чулацам билгалбеш программо тидаме эцна дешархойн кечам а тайп-тайпана хирг хилар. Цундела абатал хьалхара мур, цхьана аг1ор, иза школе дахкале берашна 1емина йолу лексико-грамматически материал карлайаккхаран мур бу, вукху аг1ор- йоза-дешар 1аморна кечамбаран а, къамел шардаран мур а бу.

Цуьнан 1алашо - школе дахкале барта къамелехь берашна карадирзина хаарш т1еч1аг1дар а, кхиор а йу; берийн бошмашкахь кечам банза долчу берашна ладог1а а, дийца а хааран йуьхьанцара шардарш д1адахьар; вовшашца йукъаметтиг д1акхехьа а, йоза-дешар 1аморна а оьшшучу барамехь йолу дешнийн лексически хазна совъйакккхар; шайх къамелехь алсам пайда оьцуш йолу дешнийн грамматически форманаш жигара йахар; шуьйра евзаш йолчу къамелан кепех пайда оьцуш предложенеш кхоллар а.

Дешнаш а, предложенера грамматически конструкцеш карайоьрзу берашна къамел дечу муьрехь (гайтаман г1ирсаш т1ехь а, урокехь а, урокал арахьа а ловзарш д1ахьош, стихаш дагахь 1амочу хенахь а, шена гинчух, хезначух лаьцна дуьйцуш а, суьрташца болх беш а, упражненеш кхочушъеш а).

Йоза-дешар 1аморо шена чулоцу:

-дешан аьзнийн х1оттам а, цуьнан маь1на а, мукъа а, мукъаза а аьзнаш девзаш хилар, элп, аз къасто хаар, дешнаш, предложенеш йовзар;

-хаттаран, т1едожаран предложенех пайда эцарца диалог д1айахьа хаар;

-схьааьллачун чулацамах кхеташ а, хаттарш даларца йухасхьадийца а, доцца сюжетни суьртийн чулацам т1ехь дийцар-жоьпаш дала хаар;

-йуьхьанцара йоза-дешаран хаарш.

Йоза-дешар 1аморна кечамбеш аналитико-синтетически болх вовшахтуху: предложенеш дешнашка а, дешнаш дакъошка а, дакъош аьзнашка а доькъуш; аьзнех дешдакъош а, дешдакъойх дешнаш, дешнех предложенеш а кхуллуш.

Йоза-дешар карадерзочу хенахь барта къамел кхиоран болх а бу д1абахьа безаш, нохчийн маттахь йаздан а, еша а хааран йуьхьанцара бух а кхуллуш.

Йоза-дешар 1аморан муьрехь берашна йовзуьйту аз-элп ц1е йолу кеп, ткъа иза кхочушдо оза т1ера элпа т1е вигарца.

Абатан муьрехь бераша уьйр тосу къамелан аьзнашций, уьш элпашца гойтуш йолчу билгалонашций. Цара 1амадо элпеххий, дешдакъойххий дешнаш х1итто а, уьш д1адеша а. Цуьнца цхьаьна бераша 1амадо дешаран урокехь 1амийнчу рог1ехь, элпийн меженаш а, элпаш а йаздан, вуьшта аьлча йоза карадерзадо. Аз а, элп къастош болу белхаш биллина вовшахтоха беза (хезаш йазъен диктанташ).

Абатал т1аьхьара мур лексико-грамматически балхана лерина хуьлу. Цуьнан 1алашо дешархойн къамел кхиор йу. Боккха тидам т1ебохуьйту элпаш нийсайаздарна -каллиграфина. Меттан аьзнаш, дешнаш, синтаксически конструкцеш йовзарца цхьаьна, къамел даран тайпанаш а карадоьрзу царна (алар, ладог1ар, ешар, йоза).

Барта а, йозанан а къамел кхиоро х1окху муьрехь берийн кху тайпана карадерзораш хила дезар шена чулоцу:

-аьзнаш, аьзнийн цхьаьнакхетарш, дешдакъош ала а, буьйцучу нохчийн маттах кхеташ а хилар;

-йоза-дешар 1амочу хенахь диалог д1айахьа хууш хилар;

- кхеташ, шера, къастош еша хууш хилар;

-каллиграфин лехамашна жоп луш, орфографин, пунктуацин бакъонаш ларъеш, йозанан 1аморан а, талламан а декъера белхаш нийса кхочушбан хууш хилар;

Йозанан белхаш кхочушбеш тидаме эца деза иштта х1ора беран каллиграфически кхачамбацарш а: элпан д1асатаь1на хилар, цуьнан лекхалла а, шоралла а, сизал ардалар, элпан сурт талхийна хилар и д1. кх. а. Цу 1алашонца тетрадаш т1ехь элпийн хила ма-еззара йолу кепаш йала еза, церан вукху элпашца хоттадалар муха хила деза а гойтуш (1-чу классехь х1ора дешархочун тетрадаш т1ехь).

Ц1енайаздаран урокашкахь кхочушбечу белхан барам 1-чу классехь 1 мог1анал лахара хила ца беза.

Йоза йаздан 1аморан г1уллакх чекхдолу дозуш долу къамел кхиоран хаарш, шардарш карадирзинчул т1аьхьа. Йозанан къамел кхиор 1-чу классехь дуьйна хаддаза д1адахьа деза тайп-тайпана кечамбаран упражненеш кхочушъйарца. И упражненеш т1ехьажийна хила еза предложенеш нийса х1итто а, билггала, оьшшуш долу дешнаш далорца шен ойланаш йоцца, кхеташ а, царна йукъара бахьанин а, т1аьхьалонан уьйрийн кхетам луш, йало хаа

<u>**2-4 -чу классашкахь**</u> цхьаьнадог1уш (комплексно) къамел кхиор, грамматикин а, орфографин а пропедевтически курс.

<u>4-чу классехь</u> а, кхул хьалха йолчу классехь санна, коьрта 1алашо дешархойн барта а, йозанан къамел кхиор йу, гонахарчу дахарх болу хаамаш шорбеш, ши мотт (оьрсийн, нохчийн) анализ, синтез йан хаарца а, бустуш талларца а доьзна долу дешархойн лингвистически хаарш к1арг а деш. Кху кепара сочиненеш йазъйан хаар а карадерзон там болуш ду (ойлайаран кеп шеца йолу дийцар, ши х1ума вовшашца йустуш йазъен сочинени, суртх1отторан кеп шеца йолу сочинени-дийцар).

Комплексно къамел кхиоро шена чулоцу:

-школехь а, школал арахьарчу дахарехь а т1екареш д1акхехьа оьшучу барамехь ладог1а а, къамел дан а, еша а, йаздан а карадирзина хилар;

-йуьхьанцара школа чекхъйаьккхича кхид1а а деша таро лучу кепара а, вовшашка парг1ат бистхила аьтто беш а болу дешнийн барам дешархочун хазнехь хилар;

-къамелан диалогически кеп практически карайирзина хилар (къамел дар, къамелаца къовсам д1абахьар); дешар т1ехь а, йукъарчу декъехь къамелехь оьздангалла ларъйан хаар: салам-маршалла хаттар, 1одикайар, баркалла алар, дехар дар;

-монологически къамелан т1еххулара форманаш карайирзина хилар: бинчу балхах лаьцна барта жам1 дар, цхьана билггалчу теманах лаьцна шена хетарг алар, планан а, хаттарийн буха т1ехь шен тексташ кхоллар;

-дешархойн къамел дан хааран хьуьнарш кхиор, шен маттахь вистхила а, вовшашца къамеле вала а хаар, кхид1а деша хьуьнар хилар;

-нохчийн мотт дуьнене болу хьежам совбаккхарехь а, кхечу культурашца з1е тасаран оьшуш болу г1ирс хилла д1ах1отта безаш хиларх кхетар.

Барта къамел кхиъна а, ешар карадирзина хиларал сов, дешархойн йозанан къамел, цуьнан хат1 карадерзоран хаарш а хила деза.

Йуьхьанцарчу классашкахь йоза йаздан 1аморан декхар дешархошкахь х1ара карадерзораш, шардарш кхиор ду:

-нохчийн дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу йозаелла тексташ т1ера нийса схьайазъйан хаар;

-ладог1арца орфографически а, пунктуационни а бакъонаш ларъйарца текст нийса д1айазъйан хаар;

-шен дозаделла йозанан къамел кхиъна хилар (хаттаршна жоьпаш дала, 1аморан изложенеш а, сочиненеш йазъйан хаар).

Йозанан белхаш кхочушбеш тидаме эца деза иштта х1ора беран каллиграфически кхачамбацарш а: элпан д1асатаь1на хилар, цуьнан лекхалла а, шоралла а, сизал арадалар, элпан сурт талхийна хилар и д1. кх. а. Цу 1алашонца тетрадаш т1ехь элпийн хила ма-еззара йолу кепаш йала еза, церан вукху элпашца хоттадалар муха хила деза а гойтуш (1-чу классехь х1ора дешархочун тетрадаш т1ехь, 2-4 классашкахь- хаьржина).

Ц1енайаздаран урокашкахь кхочушбечу белхан барам 1-чу классехь 1 мог1анал лахара хила ца беза, 2-чу классехь- 3 мог1анал, 3-4 классашкахь- 3мог1анал.

Йоза йаздан 1аморан г1уллакх чекхдолу дозуш долу къамел кхиоран хаарш, шардарш карадирзинчул т1аьхьа. Йозанан къамел кхиор 1-чу классехь дуьйна хаддаза д1адахьа деза тайп-тайпана кечамбаран упражненеш кхочушъйарца. И упражненеш т1ехьажийна хила еза предложенеш нийса х1итто а, билггала, оьшшуш долу дешнаш далорца шенойланаш йоцца, кхеташ а, царна йукъара бахьанин а, т1аьхьалонан уьйрийн кхетам луш, йало хаарна а.

Нохчийн мотт 1аморехь кхиамаш хир бу, нагахь санна оьрсийн маттахь дешархоша карадерзийнчу хааршна т1етевжаш 1амош белахь. Масала, цхьатерачу грамматико-орфографически хиламех пайдаэцарца (аз, элп, мукъа, мукъаза аз боху кхетамаш; доккха элп; дош сехьадаккхар; предложених, дешдекъах, дашах болу кхетамаш и д1. кх. а.). Цара г1о дийр ду кхиамца материал караерзорехь а.

4 класс чекхйоккхуш дешархочунна нохчийн мотт тоъал 1емина хила беза, кхид1а а деша аьтто бечу а, берийн вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьа таро лучу а барамехь.

Тематически планашкахь нохчийн мотт кхаа декъехь балийна бу: хьалхарчу декъехь теоретически хаамашца йозаелла теманаш а, ситуацеш а йу; шолг1ачу декъехь хьалхарчу пунктехь билгалйинчу темица йозаелла маттах лаьцна коьчал йу; кхоалг1ачу декъехь дешархочо кхочушден г1уллакхаш ду довзуьйтуш.

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш, хьелаш. Алсам пайда оьцу тема-доьзал, 1ер-дахар, дешаран, дешархочун, хьехархочун йукъаметтигаш. Х1ора муьрана тема билгалйо гонахарчу дахарна йукъара хиламаш билгалбахархьама. И бахьана долуш кхоллайала тарло текст 1амочу

маттехь. Бакъду, кхоллалучу хьелашка хьаьжжина теманаш кегийчу теманашка екъайала а тарло, уьш а х1ора муьрехь шайн башхаллаш йолуш хир йу. Масала, йуьхьанца алсам пайда оьцург ловзаран кепара тема елахь, мотт караберзарца доьзна и теманаш дешаран, х1ума довзаран декъаца а йоьзна хир йу т1аьхьа.

Меттан материал, теманашца а, хьелашца йозаелларш, меттан т1ег1анашца билгалйина йу: лексика, фонетика, грамматика

Лексически цхьааллаш караерзор шен-шен муьрехь д1ахьо, 1амош йолчу темига а, хьелашка а хьаьжжина.

Фонетика йовзийтар алсам шайх пайда оьцучу къамелан аьзнаш довзийтарца а, царах дешдакъош а, дешнаш а кхолларца гайтина. Нийсайаздаран пропедевтически курс йалийна йоза-дешар 1аморан декъехь. Цул т1аьхьа и курс систематически хуьлий д1ах1утту.

Грамматика йовзийтина типовой шайх олучу конструкцешца а (къамелан кепаш), царна беллачу кхетамашца а: дешархошна карайирзина хила еза грамматически кепаш.

Текстийн коьчал

Х1ума довзаран а, 1ер-дахаран а, ловзаран а кепара дешар 1аморан тексташ. Исбаьхьаллин тексташ (стихаш, туьйранаш, дийцарш) 1амийнчу темица а, хьелашца а йозаелла йолу.

Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:

-тайпа, тукхам;

-ц1е, ден ц1е;

-нохчийн а, т1еэцна а ц1ерш;

-тайп-тайпанчу къаьмнийн ловзарш.

<u>Йоза-дешар 1амор</u>

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: доьзал, 1ер-дахар, 1илманан (берана самукъане а, пайден а хир йолчу кепара), ловзаран.

Теманаш: Школа. Доьзал. 1алам (ораматаш, дийнаташ). Стоьмаш, хасстоьмаш. Деза денош. Вина (йина) де (сан, сан гергарчеран, доттаг1ийн). Даймохк. Г1ала. Йурт. Вайн Республика, вайн мохк.

Маттаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.

Лексика: дош, цуьнан маь1на. 1амош йолчу теманашца дозаделла дешнаш карладахар а, жигарадахар а.

Фонетика а, орфоэпи а: аз хазарца къастор, мукъанаш, мукъазнаш, къоранаш, зевненаш нийса алар а, йаздар а. Т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела элпаш билгалдар.

Грамматика: дожарийн маь1на; къамелан дакъош; предложенеш: цхьанах1оттаман, шинах1оттаман (кху кепара: ц1ердош +билгалдош+ хандош); диалогически цхьааллаш: хаам -хаттар - ж оп.

Текстаца йозаелла коьчал

1аморан тексташ 1ер-дахаран кепара. 1амош йолчу теманашца йог1у дешаран, х1ума довзаран тексташ. 1амош йолчу теманашца йог1у дийцаран кепара исбахьаллин тексташ (стихаш, туьйранаш, дийцарш).

Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:

-х1ума йууш лело деза г1иллакх;

-чохь, арахь лело деза г1иллакх;

-ц1ахь кхобу дийнаташ (тайп-тайпанчу къаьмнийн);

-ц1ахь кхобучу хьайбанашна а, дийнаташна а техкина ц1ерш.

<u>Барта а, йозанан а къамел кхиор</u>.

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: ловзаран, 1ер-дахаран, дешаран.

Теманаш: Ц1а. Доьзал. Вовшийн довзар. Школа: урок, перемена, каникулаш. Адам а, могушалла а. Дийнан хан, шеран хан, беттийн ц1ерш. Туьканахь, школан буфетехь, нохчийн къоман даарш. Транспорт. Туька: эцар, мах д1абалар. Хьуна хазахетарг.

Маттаца доьзна хаарш кхиорна лерина коьчал.

1амочу темица доьзна долу дешнаш карладахар а, жигарадахар а. Т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела аьзнаш: ф, ы, ё, щ.

Грамматика: х1окху дешнашца йолу (мегар ду, мегар дац) предложенеш, цхьанатайпанарчу меженашца йолу предложенеш. Диалогически цхьааллаш: хаам-хаттар-хаам, хаттар-жоп-хаттар.

Дилогически кепара х1ума довзийтарх лаьцна йолу 1аморан тексташ, 1амочу темица дог1учу туьйранашна а, берийн произведенешна т1ера а дакъош.

Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:

-типологически гергара долу нохчийн, оьрсийн туьйранаш;

- вайн къоман сувенираш;

-Россин къаьмнийн деза денош;

-нохчийн къоман даарш;

-Россин халкъийн г1иллакхаш а, ламасташ а.

<u>Комплексно къамел кхиор.</u>

Грамматикин а, орфографин а пропедевтически курс.

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: 1ер-дахаран, дешаран, 1илманан-х1ума довзийтаран, социальни.

Теманаш: шеран хенаш (аьхке, гуьйре, 1а, б1аьсте). Нохчийн поэташ а йаздархой, дукхаеза книга, халкъан туьйранаш. Космонавтика. Культурехь, 1илманехь, техникехь баьхна кхиамаш. Толаман де.

Маттаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.

1-3-чуй классашкахь фонетикехула, морфологехула, грамматикехула карадерзийна хаарш, шардарш жигарадахар. Синонимех, антонимех болу кхетам. *Къамелан дакъош:* ц1ердешнийн легарш; хандешан билгалза кеп, хенаш; билгалдешнийн дожар; йаххьийн ц1ерметдешнаш, куцдешнаш, масаллин, рог1аллин терахьдешнаш. Предложенин цхьанатайпанара меженаш. Чолхе предложени (ткъа, амма, делахь а) хуттургашца.

Графика: элпийн ц1ерш, доккха элп адамийн, г1аланийн ц1ерашкахь. Орфографи. *Пунктуаци.* Къамел кхиор: диалогехь дакъалаца а, доцца монологически аларш а, чолхе йоцу йозанан тексташ а х1итто а, орфографически, пунктуационни а бакъонаш ларъеш йаздан а хаар. Йуьхьанцарчу школехь дешна волуш кхид1а а деша кийча волуш кхиийна хилар.

Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:

-нохчийн ц1ерш, фамилеш;

-нохчийн къоман ловзарш а, ловзоргаш а;

-нохчийн берийн эшарш;

-нохчийн халкъан деза денош, ламасташ, г1иллакхаш;

-нохчийн къоман даарш.

3. Дешаран предметан чулацаман механлин аг1онаш

Х1ара предмет 1амочу хенахь йовзар нисло массо а тайпа бохург санна къоман мехаллаш (патриотизм, доьзалан мехаллаш, 1алам, къинхьегам а, кхолларалла а, искусство, литература, дин). Кхузаманан, махкана а, халкъана а пайден хир долчу кепара оьзда, ийман долуш, кхидолу къаьмнаш лоруш, к1ант-йо1 кхиор ду хила дезарг цу предметана бухе диллинарг.

Йуьхьанцара школа чекхъйаьккхинчу дешархойн программа караерзийча хила деза жам1аш:

-дешархой синъоьздангаллин мехаллаш йевзаш, къоман г1иллакх-оьздангаллин баххаш т1ехь кхиъна хилар;

-доьзалан дахар девзаш хилар;

-къоман культура а, бусулба дин а девзаш хилар;

-Росси пачхьалкхан гражданин ша вуйла хууш хилар;

-синъоьздангаллин мехаллаш кхиор дешархойн коьртачу г1уллакхашна т1е дахар: урокийн, урокел арахьарчу а, йукъараллин пайдечу а.

Предмет 1аморца доьзна долу жам1аш

Йуьхьанцара школа чекхъйаьккхинчу дешархочуьнгахь нохчийн меттан программа караерзоран декъехь хила деза хаарш:

-нохчийн мотт пачхьалкхан мотт а, иза уьйран а, гонахара дахар довзаран а г1ирс хиларх кхеташ хилар;

-школан а, йукъараллин а дахарехь нохчийн меттан хаарех пайда эца хьуьнар хилар;

-нохчийн мотт къоман культурин а, синъоьздангаллин а мехаллийн цхьа т1ег1а лара дезарх кхеташ хилар;

-тайп-тайпанчу хьелашкахь шен нийсархошца а, баккхийчаьрца а йукъаметтигаш лело хаар карадерзор, мехалчу х1умнашка а, синъоьздангаллин мехаллашка а экаме хила везарх кхеташ хилар;

-нохчийн мотт пачхьалкхан мотт а, иза уьйран а, гонахара дахар довзаран а г1ирс хиларх кхеташ хилар;

-школан а, йукъараллин а дахарехь нохчийн меттан хаарех пайда эца хьуьнар хилар;

-нохчийн мотт къоман культурин а, синъоьздангаллин а мехаллийн цхьа т1ег1а лара дезарх кхеташ хилар.

Йуьхьанцарчу школехь нохчийн мотт 1аморан <u>метапредметни жам1аш</u>:

-хезаш долу къамел цхьатера т1елацар (баккхийчара а, шен нийсархоша а олург, берийн радиопередачашкахь, аудиозаписашкахь, кхечу хаамийн технологийн кепашкахь хезарг);

-дешнаш, дешдакъош, аьзнаш, аьзнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш ала а, х1итто а карадирзина хилар;

-билгалйинчу темина диалог х1отто, даьржина а, доцца хаттаршна жоьпаш дала а, диалог д1айоло а, чекхъйаккха дог дар карадирзина хилар;

-кечам бина а, боцуш а, кхеташ, сиха къастош ешар, текст йоцца а, хоржуш а йуха схьайийцар карадирзина хилар;

-хьехархочун г1оьнца а, ша а, орфографически а, пунктуационни а бакъонаш ларъеш талламан а, 1аморан а кепара белхаш кхочушбан хаар карадирзина хилар;

-ша йазбина белхаш талла а, нохчийн маттах шен долчу хааршна вукху предметашца дустарца анализ йан а хаар карадирзина хилар;

-нохчийн меттан чулацаме хьаьжжина йуьхьанцарчу дешаран материальни а, хаамийн а гонахехь болх бан хаар карадирзина хилар;

-школехь а, школал арахьа а нийсархошка а, баккхийчаьрга а вистхила хаар карадирзина хилар.

Йуьхьанцарчу школехь нохчийн мотт 1аморан <u>предметни жам1аш</u>:

-ладог1а хууш хилар: дуьйцучун чулацамах а кхеташ, къамел хазаран хьесапехь т1елацар;

-нохчийн меттан фонетически система евзаш хила езар: мукъа а, мукъаза а элпаш а, аьзнаш а къасто, дешнаш дакъошка декъа а, аьзнаш ала а хууш хилар;

-шен меттан доцу (т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела) аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а довза а, нийса схьаала а хууш хилар;

-дешнаш, церан грамматически форманаш а евзаш, уьш муха кхоллаелла а, царах предложенеш вовшахтаса а, къамелехь пайда эца а хууш хилар;

-нийсайаздаран бакъонаш евзаш хилар: доккха элп, дешдакъошца дош сехьадаккхар, сацаран хьаьркаш;

-карадирзинчу хаарех дешаран а, вовшашца йолчу йукъаметтигашкахь а пайда эца хууш хила везар: диалог д1айахьа, хаттаршна жоьпаш дала, евзаш йолчу лексикин бараме хьаьжжина, шегара хаттарш х1итто, текст йухасхьайийца, суьрташка хьовсуш предложенеш, тайп-тайпанчу теманашна билгалйинчу тематически кепашца йоцца монологически тексташ х1итто хууш хилар (чолхе доцу суртх1оттор, дийцар, ойлайар);

-хезаш а, шен дагахь а, къастош а еша къаьстина предложенеш а, текстaш а цхьаьна, хууш хилар.

Дешархошна хуур ду:

-ненан маттахь дечу къамеле ладог1а а, цунах кхета а;

-къамела йукъара предложенеш къасто, предложенеш дешнашка екъа, дешнаш дешдакъошка декъа, дешнех предложенеш х1итто;

-дешнашкара аьзнаш къасто, церан рог1алла билгалъйаккха;

-дехий, доций мукъа аьзнаш а, цара билгалдеш долу элпаш а билгалдаха;

-мог1анан а. даккхийа а элпаш нийса цхьаэшшара йаздан а,уьш дешнашкахь вовшахтаса а;

-зорбанан а, куьйга а шрифтаца йаздина дешнашший, предложенешший т1ера схьайазъйан;

-диктовка йарца, г1алаташ а доцуш, дешнаш а,3-5 дашах льтта предложенеш а йазъйан;

-предложени йолош доккхачу элпах нийса пайдаэца а, цуьнан чаккхенга т1адам билла а;

-билггалчу цхьана темина (шен тидамех йа сюжетни суьртех пайда а оьцуш) жимо барта дийцар х1отто;

-хьехархочун хаттарийн г1оьнца а. уьш доцуш а жимо текст йуха схьайийца;

-«Абата», т1ера тексташ еша, дагахь 1амийна стихотворени,къамелан аьзнийн культуран бакъонаш а ларъеш,д1аеша.

4. Тематически планировани

1-ра класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	Абатал хьалхара мур	16	**1амош йолчу** теманашка хьаьжжина дешнаш карадерзор. **1амош йолчу** теманашка хьаьжжина дешнаш карадерзор.
2	Абатан мур (йоза 1амор)	50	
	Дерриге	**66 с**	

1-ра т1аьхьакхиоран класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	Абатан мур (йоза 1амор)	16	**1амош йолчу** теманашка хьаьжжина дешнаш карадерзор. **1амош йолчу** теманашка хьаьжжина дешнаш карадерзор.
2	Абатан мур (шалха элпаш)	50	
3			
	Дерриге	**66 с**	

2-г1а класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	1аминарг карладаккхар	4	**Хаьар ду** предложени кхочуш хилла йаьлла ойла гойту дешнаш дуй. **Хуур ду** суьртийн г1оьнца, шайна гинчух пайда а оьцуш предложениш х1итто. **1емар ду** предложени дешнашка йекъа. **1емар ду** дешнаш алфавитан рог1аллехь д1анисдан. **Хуур ду*й*** элп йукъадог1у дешнаш нийса
2	Къамел.	2	
3	Аьзнаш а, элпаш а.	14	
4	Дош а, дешдакъа а. Дешнаш сехьадахар.	19	
5	Предложени а, текст, а.	10	

6	Шалха элпашца билгалдеш долу мукъа аьзнаш а, уьш йозанехь билгалдахар а.	20	йазда, уьш цхьана мог1анера вукху мог1ане нийса сехьадаха. Бераша дешнех предложенеш х1иттор йу. **Хуур ду** дехий, доций мукъа аьзнаш долу дешнаш предложенин маь1ане хьажжина нийсайаздан.
7	Къамелан дакъош.	19	
8	Гергара дешнаш.	10	
9	1амийнарг карладаккхар.	4	
	Дерриге	**102 с**	

3-г1а класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	1амийнарг карладаккхар.	5	**Хуур ду*й*** элп йукъадог1у дешнаш нийса йазда, уьш цхьана мог1анера вукху мог1ане нийса сехьадаха. Бераша дешнех предложенеш х1иттор йу. **Хуур ду** дехий, доций мукъа аьзнаш долу дешнаш предложенин маь1ане хьажжина нийсайаздан. **Девзар ду** нохчийн маттан шатайпана мукъаза аьзнаш, йозанехь царех пайдаэца хуур ду. Берашна **хуур ду** элпаш ***Г1, Ч1, К1, Къ*** дешнашкахь нийса йаздан ***ЕВ,- ОВ-, -АЬВ-*** йукъадог1у дешнаш.
2	Аьзнаш а, элпаш а.	5	
3	Дош.Дешадакьа.Дош сехьадаккхар.	11	
4	Предложени.	6	
5	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	7	
6	Текст.	3	
7	Дешан хоттам.	18	
8	Къамелан дакъош.	18	
9	Билгалдош.	8	
10	Хандош.	13	
11	Шарахь 1амийнарг карладаккхар.	8	
	Дерриге	**102 с**	

4-г1а класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	1амийнарг карладаккхар.	12	**Девзар ду** маь1на, хаттарш. **Йвзар йу** грамматически билгалонаш (терахь, дожар, легар, класс); **йевзар йу** доллара, йукъара ц1ердешнийн башхаллаш (цхьана х1уманах йаккъа тиллина ц1е, массо а х1уманах йаккха тиллина ц1е). Предложенехь лелош долу синтаксически г1уллакхаш). **Хуур ду** церан дожар, терахь, легар билгалдаккха. **Хуур ду** къамел, предложенеш къасто. **Хуур ду** дешнаш билгалдаха. **Йевзар йу** предложенин меженаш. **Хуур ду** предложенин тайпанаш къасто. **Девзар ду** аьзнаш, элпаш. **Хуур ду** церан башхаллаш йийца (мукъа, мукъаза; зевне, къора; дехий, доций). **Девзар ду** алфавитан массо а элп. **Хуур ду** къамел, предложенеш къасто.
2	Ц1ердош.	13	
3	Билгалдош.	11	
4	Терахьдош.	4	
5	Ц1ерметдош.	4	
6	Хандош.	12	
7	Чолхе предложенеш.	3	
8	Т1едерзар	1	
9	1амийнарг карладаккхар.	8	
	Дерриге:	**68 с**	

Книгаш-справочникаш

Авторы учебников	
1,1доп класс	Абат. Э.Х.Солтаханов, И.Э. Солтаханов, С.Э.Эдилов. «Грозенский рабочий»2022 шо.
2 класс	Нохчийнмотт. Э.Х.Солтаханов, И.Э.Солтаханов. «Грозенский рабочий»2022 шо.
3 класс	Нохчийнмотт.Э.Х.Солтаханов, И.Э. Солтаханов, С.Э.Эдилов. «Грозенский рабочий» 2022 шоззз
4 класс	Нохчийнмотт. Э.Х.Солтаханов, И.Э. Солтаханов, С.Э.Эдилов. «Грозенский рабочий» 2022 шо.

-Книга «Нохчийн мотт» Солтаханов Э.Х, Солтаханов И.Э 2022 г.
-Белхан тетрадаш «Йоза йаздаран кеп» Солтаханов Э.Х. 2022 г.
-Книга «Дешаран 1амат» С.А. Алиева, Б.С-А. Касумова 2021г.
-Журнал «Стела1ад».
-Ж. Махмаев «Некъан абат».
-С. Эдилов «Байт-абат».

Кабинетан технически г1ирсаш:

-Мультимедийни компьютер
-Мультимедиапроектор
-Интерактивни у
-Магнитни у